

заснування в місті середнього механіко-технічного училища з викладанням основ суднобудування, сільськогосподарського машинобудування та пароплавної механіки.

Доведено, що створення та діяльність Миколаївського відділення ІРТТ та участь у ньому видатних представників інтелектуальної та технічної еліти Півдня України, відкривало можливість для постановки та вирішення культурно-просвітницьких завдань, що стояли перед суспільством пореформеного періоду. Його Постійна комісія з технічної освіти відіграла важливу роль у формуванні концепції професійно-технічної підготовки фабрично-заводських робітників, сприяла створенню професійних технічних навчальних закладів та популяризувала досягнення Миколаївського відділення ІРТТ на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Ключові слова: технічна освіта, культурно-просвітницька діяльність, класи креслення, Миколаївське відділення, Російське технічне товариство, Південь України.

Viktoriia DOBROVOLSKA,

orcid.org/0000-0002-5262-7425

*Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities and Social Sciences and Innovative Pedagogy
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) viado@ukr.net*

THE ACTIVITY OF THE MYKOLAIV BRANCH OF THE RUSSIAN TECHNICAL SOCIETY FOR THE TRAINING OF TECHNICAL PERSONNEL IN SOUTHERN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

The purpose of the article is to analyze the activities of the Mykolaiv branch of the Russian Technical Society for Technical Education and its Permanent Commission on Technical Education. The article explores the contributions of its members to the development of professional and technical education in Southern Ukraine during the period of modernization at the turn of the 19th and 20th centuries.

It is established that in the first half of the 1860s, the idea of establishing a public professional association for fleet engineers emerged in the city of Mykolaiv. With the establishment of the Russian Technical Society in 1869 and permission to create branches in regions, the union of Mykolaiv mechanical engineers became the first regional branch of the Russian Technical Society. Among its priority activities was the issue of preparing technical personnel for the factory industry of Southern Ukraine, overseen by the established Permanent Commission on Technical Education.

Key tasks for members of the Mykolaiv branch of the Russian Technical Society included the establishment of technical drawing and painting classes for adult craftsmen in the city. Since its inception, the Mykolaiv branch addressed the shortage of middle-level specialists in the city's industrial enterprises. The branch dedicated significant efforts to establish a medium-level mechanical-technical school in the city, focusing on shipbuilding, agricultural machinery manufacturing, and steam engine mechanics.

The article demonstrates that the creation and activities of the Mykolaiv branch of the Russian Technical Society, along with the participation of prominent representatives of the intellectual and technical elite of Southern Ukraine, provided opportunities to address cultural and educational challenges during the post-reform period. The Permanent Commission on Technical Education played a crucial role in shaping the concept of professional-technical training for factory workers, contributing to the establishment of professional technical educational institutions and promoting the achievements of the Mykolaiv branch of the Russian Technical Society at the regional and national levels.

Key words: *technical education, cultural and educational activities, drawing classes, Mykolaiv branch, Russian Technical Society, Southern Ukraine.*

Sformułowanie problemu. Druga połowa XIX wieku była punktem zwrotnym w historii Ukrainy we wszystkich sferach życia społeczno-politycznego i kulturalnego. Reformy z lat 60. i 70. XIX wieku w Imperium Rosyjskim, w którego skład wchodziło terytorium Ukrainy Naddnieprzańskiej, sprzyjały zmianom w procesach społeczno-gospodarczych i kulturowych. Przyspieszone tempo rozwoju gospodarczego sprawiło, że władze państwa, ale także właściciele przedsiębiorstw po nowemu spojrzeli na problem szkolenia wykwalifikowanych kadr. Rozwój przemysłu, transportu i rolnictwa wymagał równoległego rozwoju nauki, edukacji i kultury. Ważną konsekwencją przemian społeczno-gospodarczych było

zwiększenie liczebności środowisk inteligentnych, których aktywność twórcza i profesjonalizm stały się istotnym czynnikiem postępu.

Procesy te dały impuls do powstania różnego typu organizacji i stowarzyszeń publicznych, wśród których ważne miejsce zajmowało Rosyjskie Towarzystwo Techniczne (RTT), założone w listopadzie 1866 roku w Petersburgu. Już w 1874 roku za zasługi dla przemysłu i sprzyjanie w rozwoju szkolnictwa technicznego towarzystwu przyznany został tytuł cesarskiego, zdobyło ono tym samym osobisty patronat głowy państwa.

Jako główny cel działalności – jak wynika ze statutu – RTT przyjęło wspieranie rozwoju przemysłu,

науки i techniki. Środkiem osiągnięcia wyznaczonego celu miało zostać m.in. „upowszechnianie szkolnictwa technicznego” (Ustav, 1901: 1). Taka działalność RTT zaczęła odgrywać ważną rolę w rozwiązywaniu problemu poprawy jakości kapitału ludzkiego w warunkach modernizacji. Stopniowo RTT przekształciło się w scentralizowaną strukturę, która podjęła się organizacji komunikacyjnych form działalności inżynierów w imperium. Aby unormować taką działalność, już w marcu 1867 r. RTT zatwierdziło instrukcję „Podstawy zakładania oddziałów Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego w guberniach” (DAOO, 6: 12). Stworzyło to warunki i możliwości pozapaństwowej komunikacji fachowców z branży inżynierii w regionach o stosunkowo dużej wówczas koncentracji przedsiębiorstw przemysłowych.

W tym miejscu należy podkreślić, że pierwszy oddział Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego powstał właśnie w Mikołajowie. Podstawą do otwarcia oddziału w mieście były wydarzenia z 1864 roku, kiedy to jeszcze przed utworzeniem RTT w Petersburgu pojawiła się w środowisku inżynierów mechaników floty Mikołajowa idea zorganizowania samodzielnego lokalnego stowarzyszenia, które miałyby służyć wymianie opinii i doświadczeń w zakresie ich działalności zawodowej. Inicjatorami powstania tego stowarzyszenia byli znani w regionie inżynierowie A. Leontiew, I. Fedosiejew, I. Nuzinow, M. Popow i K. Selezniow (Kratkij, 1904: 9). Próba ta jednak spotkała się z niepowodzeniem (Savchuk, 2019: 265).

Wraz z powstaniem Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego w Petersburgu, z inicjatywy K. Selezniowa oraz przy wsparciu dyrektora Mikołajowskiej Jednostki Hydrograficznej W. Zarudnego i jego asystenta M. Iljina, w 1869 r. podjęto drugą próbę, której efektem było uzyskanie pozwolenia na założenie oddziału RTT w Mikołajowie (Huzenko, 2006: 82).

Analiza historiografii. Na historiografię działalności poszczególnych oddziałów CRTT w Ukrainie składa się niewielka liczba prac. Jeżeli chodzi o dorobek współczesnych badaczy, na uwagę zasługują prace naukowe (Savchuk, 1992; Demchenko, 2007; Kushlakova, 2016; Pylypchuk, 2006). Szczególne znaczenie w pracach wymienionych autorów ma analiza źródłoznawcza dokumentów pochodzących ze specjalnych i odrębnych zbiorów repozytoriów archiwalnych, w których przechowywane są materiały opisujące przebieg i wyniki działalności kulturalno-oświatowej oddziałów CRTT.

Działalność oddziałów CRTT guberni chersońskiej przeanalizowała O. Luta, która zbadała i oceniła wkład ich członków w kształcenie wykwalifikowanej kadry robotniczej (Liuta, 2001). Natomiast organiza-

cję procesu edukacyjno-wychowawczego Odeskiej Szkoły Dziesiętników Budowlanych, prowadzonej przez Oddział CRTT w Odessie opisała w artykule W. Tsubenko (Tsubenko, 2013).

Zagadnienia związane z działalnością mikołajewskiego oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego w zakresie rozwoju szkolnictwa zawodowego i technicznego w regionie we współczesnej historiografii ukraińskiej można zakwalifikować jako zagadnienia słabo zbadane. Dzięki rozprawom naukowym nielicznych autorów (Demuz, 2012; Huzenko, 2006; Mikołajewa, 2005) można prześledzić proces tworzenia oddziału i jego działalność oświatową. Nie kwestionując wagi prac współczesnych ukraińskich badaczy poświęconych problematyce działalności oddziałów CRTT w Ukrainie, należy zauważyć, że wkład tych oddziałów w rozwój szkolnictwa zawodowo-technicznego nie został jeszcze w pełni zbadany i wymaga dalszego rozpoznania naukowego.

Celem danego artykułu jest dokonanie analizy działalności Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego w Mikołajowie oraz jego Stałej Komisji ds. Edukacji Technicznej, ocena wkładu ich członków w kształtowanie szkolnictwa zawodowo-technicznego na południu Ukrainy w warunkach modernizacji na przełomie XIX i XX wieków.

Prezentacja głównego materiału. W celu wspierania rozwoju edukacji technicznej i szerzenia wiedzy technicznej, 15 maja 1868 roku przy RTT została powołana Stała Komisja ds. Edukacji Technicznej. W jej skład weszli nauczyciele placówek oświatowych, wybitni naukowcy, osoby publiczne i urzędnicy. Komisja ta ustalała główne zasady i regulaminy dotyczące metodyki kształcenia, jego organizacji oraz poprawy warunków uczenia się przez słuchaczy. Ponieważ w Imperium Rosyjskim nie było wówczas oficjalnie zatwierdzonej instytucji, która zajmowałaby się konkretnie kwestiami edukacji technicznej, funkcje sprawowania opieki nad branżą edukacji technicznej zaczęła pełnić Stała Komisja ds. Edukacji Technicznej przy RTT wraz z analogicznymi komisjami funkcjonującymi przy oddziałach regionalnych RTT. Podczas ich posiedzeń omawiano aktualne problemy branży i szukano sposobów ich rozwiązywania.

Działalność Stałej Komisji ds. Edukacji Technicznej RTT prowadzona była w dwóch obszarach: administracyjnym (sprzyjanie w zakładaniu oraz bieżące wspieranie szkół, uczelni zawodowych, kursów, mobilnych muzeów, wystaw itp.) oraz organizacyjno-metodycznym (doskonalenie metodyki nauczania, wprowadzanie nowych przedmiotów, opracowywanie zagadnień kształcenia technicznego w ogóle i szerszenie najlepszych praktyk).

25 maja 1882 roku Rada Państwowa Imperium Rosyjskiego wydała dekret w sprawie szkół zakładanych przez Cesarskie Rosyjskie Towarzystwo Techniczne. W dniu 15 stycznia 1883 roku CRTT, w celu zapewnienia należytej organizacji działalności szkół i kursów kształcenia zawodowego robotników, zatwierdziło „Statut szkół zawodowych Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego” (Ustav, 1913: 3–4). Dokument ten został zatwierdzony przez Ministra Edukacji Ludowej, co de facto wskazywało na ustanowienie kontroli państwa nad działalnością CRTT.

Ze Statutu wynikało, że CRTT mogło organizować szkoły zawodowe przy zakładach i fabrykach, a także w miejscowościach zamieszkałych przez robotników fabrycznych i rzemieślników, w celu szerzenia potrzebnej dla nich wiedzy technicznej. Dzięki prywatnym i publicznym inicjatywom do końca lat 80. XIX wieku rosła liczba szkół, kursów, techników, które oferowały robotnikom zdobycie wykształcenia ogólnego oraz zawodowo-technicznego. W tym czasie oddziały CRTT w regionach stają ośrodkami naukowo-technicznymi zajmującymi się problematyką rozwoju szkolnictwa zawodowo-technicznego. Wszystkie założone przez nie techniczne placówki oświatowe średniego i niższego szczebla podzielone zostały na dwie kategorie: a) szkoły i klasy specjalne: techniczne, rzemieślnicze, malarskie i rysunkowe w podziale na różne dziedziny produkcji ze specjalnymi – jeżeli było to konieczne – warsztatami szkoleniowymi; b) szkoły ogólnokształcące, które oferowały program kształcenia podstawowego z elementami kształcenia technicznego. Zaplecze finansowe takich instytucji edukacyjnych miały stanowić fundusze CRTT, datki charytatywne od osób prywatnych i organizacji, a także „pomoc finansowa organów skarbowych, ziemskich, miejskich i stanowych” (Ustav, 1913: 3–4).

W marcu 1888 r. na szczeblu ustawodawczym przyjęty został „Podstawowy regulamin przemysłowych szkół zawodowych” (Sbornik, 1894: 1087–1099). Tym samym po raz pierwszy zostały sformułowane zasady organizacji systemu szkolnictwa specjalnego, ponadto określone zostały sposoby kształcenia wykwalifikowanych robotników, rzemieślników i techników. Zgodnie z tym dokumentem przemysłowe szkoły zawodowe, które były utrzymywane ze środków skarbu państwa, miały być zakładane na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Ludowej. Szkoły, które były utrzymywane z innych źródeł finansowania, w tym ze środków oddziałów CRTT, wymagały zatwierdzenia: techniczne – od kuratora okręgu oświatowego, któremu podlegały, rzemieślnicze zaś należały do kompetencji inspektorów i podlegały dyrektorom publicznych szkół zawodowych guberni, na których terenie funkcjonowały.

Od chwili założenia Oddział CRTT w Mikołajowie aktywnie rozwija różnorodną działalność. W celu zapewnienia właściwej organizacji pracy w placówce powołano następujące komisje: gospodarczą, naukowo-organizacyjną, rewizyjną, do spraw elewatorowych, do spraw gospodarki wodociągowej, do spraw opracowania programu oceniania działalności przedsiębiorstw przemysłowych. Członkowie oddziału przywiązywali szczególną wagę do kwestii organizacji szkolnictwa technicznego w regionie, zainicjowali więc utworzenie trzech różnych komisji w tym zakresie: komisji do spraw organizacji klas rysunku technicznego i malarstwa dla dorosłych rzemieślników, w sprawie organizacji kursów palaczy; w sprawie opracowania regulaminu i programu utworzenia technicznej szkoły zawodowej średniego szczebla w Mikołajowie. W skład komisji do spraw organizacji klas rysunku technicznego i malarstwa dla dorosłych rzemieślników weszli znani w regionie przedstawiciele technicznej inteligencji: L. Belawin, E. Sztukenberg, K. Boklewski, H. Włastelcyia, L. Hawryszew. Komisja ta podjęła się opracowania „Projektu regulaminu wieczorowych i niedzielnych klas rysunku technicznego i malarstwa dla dorosłych rzemieślników” oraz programu zajęć (Otchet, 1895: 10).

5 listopada 1894 roku na walnym zgromadzeniu Oddziału CRTT w Mikołajowie podjęta została decyzja o przekształceniu tej komisji w Stałą Komisję ds. Edukacji Technicznej (Otchet, 1895: 11), która od razu stała się głównym ogniwem w organizacji systemu kształcenia zawodowego robotników przedsiębiorstw w Mikołajowie. Zgodnie ze Statutem przewodniczącego Stałej Komisji mianował Minister Edukacji Ludowej na wniosek CRTT. Na to stanowisko Towarzystwo musiało zaproponować co najmniej dwóch kandydatów spośród swoich członków. W marcu 1895 roku Minister Edukacji Ludowej zatwierdził jako pierwszego przewodniczącego Stałej Komisji ds. Edukacji Technicznej oddziału w Mikołajowie inżyniera mechanika I. Juriewa, który później został członkiem Rady tegoż oddziału. W ciągu objętego badaniem okresu stanowisko przewodniczącego obejmowali członkowie mikołajowskiego oddziału CRTT, znani w mieście inżynierowie, m.in. L. Hawryszew, H. Czyżewski, D. Kyriakow. Stała Komisja do spraw Edukacji Technicznej przy Oddziale CRTT w Mikołajowie miała działać zgodnie z przyjętym 25 maja 1882 roku „Statutem szkół zawodowych Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego” (Otchet, 1900: 21). Do jej obowiązków należało organizowanie i nadzorowanie działalności wieczornych i niedzielnych klas rysunku technicznego i malarstwa dla dorosłych rzemieślników i robotników mikołajowskich przedsiębiorstw przemysłowych (Otchet, 1895: 6).

W krótkim czasie komisji udało się zorganizować pracę w zakresie zapewnienia możliwości zdobycia wykształcenia technicznego robotnikom miejskim. Zajęcia rozpoczęły się 26 lutego 1895 roku zgodnie z „Projektem odrębnego regulaminu klas rysunku technicznego i malarstwa dla rzemieślników w Mikołajowie” oraz planami zajęć, zatwierdzonymi 18 stycznia 1895 roku przez kuratora odeskiego okręgu oświatowego (Otchet, 1900: 5). Ze względu na brak pomieszczeń dla organizacji procesu edukacyjnego, utworzono najpierw tylko jedną klasę graficzną. Za zgodą Urzędu Publicznego Miasta Mikołajów zorganizowano ją w siedzibie Szkoły Puszczińskiej, gdzie ona funkcjonowała przez kolejne dwa lata. Dopiero w 1897 roku Oddział CRTT w Mikołajowie otrzymał do tymczasowego użytku pomieszczenia dawnego warsztatu resortu morskiego, położone przy ulicy Admirałtejskiej. Korzystanie z tego lokalu umożliwiło zwiększenie naboru uczniów od 32 do 50 osób. Otwarto tutaj także drugą klasę dla osób, które skończyły naukę w klasie graficznej i później kontynuowały ją w klasie technicznej (Otchet, 1905: 6).

Zapotrzebowanie na zdobywanie wiedzy technicznej wśród robotników i rzemieślników przedsiębiorstw Mikołajowa skłoniło kuratora odeskiego okręgu edukacyjnego do udzielenia pozwolenia na otwarcie dodatkowej klasy technicznej w dniu 15 stycznia 1897 roku (Otchet, 1900: 21). Wszystkie te klasy były otwierane dzięki finansowemu wsparciu Urzędu Publicznego Miasta Mikołajów. Sprawowanie nadzoru nad działalnością klas i kontrolę nad realizacją działań edukacyjnych i wydatkowaniem środków finansowych powierzono przewodniczącemu Stałej Komisji ds. Edukacji Technicznej I. Juriewowi. Głównym celem utworzenia takich klas przez mikołajowski oddział CRTT było szerzenie wśród rzemieślników Mikołajowa wiedzy związanej z metodami rysunku technicznego i malarstwa.

Na naukę przyjmowano już zatrudnionych rzemieślników, którzy ukończyli 14 lat, umieli czytać i pisać. Jak jednak wynika ze sprawozdań mikołajowskiego oddziału CRTT, poziom wykształcenia, zdobytego przez słuchaczy już przed przyjęciem na naukę, był całkiem solidny. Byli to absolwenci powiatowych szkół zawodowych, szkół kościelno-parafialnych, wiejskich i miejskich, a także portowo-rzemieślniczych (Otchet, 1900: 28), w wieku głównie od 14 do 40 lat. Pracowali już jako kotlarze, kowale, ślusarze, stolarze, tokarze, kreślarze na kolei, w Stoczni Czarnomorskiej, w Admiralicji Mikołajowskiej oraz w innych przedsiębiorstwach miasta i szukali sposobów na doskonalenie swojej wiedzy teoretycznej, jak również umiejętności praktycznych.

Rok szkolny miał trwać zgodnie z Regulaminem od 15 października do 15 kwietnia. Z czasem jednak wprowadzono system semestralny w obrębie jednego roku kalendarzowego – styczeń-maj i wrzesień-grudzień (Otchet, 1900: 26). Jeżeli słuchacz nie był w stanie opanować programu w ciągu jednego roku, zajęcia dla niego trwały dwa lata akademickie. Czas zajęć wynosił 10 godzin tygodniowo, obejmowały one opanowanie przez uczniów podstaw rysunku, malarstwa, arytmetyki i geometrii. Nauka na kursach przewidywała kształcenie fachowców władających techniką i zasadami wykonywania oraz sporządzania rysunków maszyn i ich elementów, konstrukcji, budynków i innych obiektów technicznych.

Na inspektora klas mianowano czynnego członka mikołajowskiego oddziału, inżyniera okrętowego I. Hajdamowycza, absolwenta Akademii Morskiej w Mikołajowie (Otchet, 1900: 25). Nauczyciele byli zatwierdzani przez Stałą Komisję ds. Edukacji Technicznej Oddziału RTT w Mikołajowie spośród osób posiadających specjalne wykształcenie techniczne i będących inżynierami lub praktykującymi mechanikami. Zajęcia odbywały się w niedzielę w godzinach 12:00 - 16:00 oraz trzy razy w tygodniu w godzinach 19:00 – 21:00. Nauka była płatna, a czesne wynosiło 1 rubel 50 kopiejek za miesiąc (Otchet, 1900: 28–29).

Każdy proces edukacyjny wymaga odpowiedniej bazy materialnej. Organizując działalność edukacyjną, Oddział CRTT w Mikołajowie zmierzył się z szeregiem problemów o charakterze przede wszystkim materialnym. Brak funduszy uniemożliwiał należyty remont i wyposażenie pomieszczeń edukacyjnych. Do prowadzenia zajęć teoretycznych i praktycznych wykorzystywano pomieszczenia warsztatów przyrządów morskich udostępnione mikołajowskiemu oddziałowi CRTT przez byłego zwierzchnika Floty Czarnomorskiej, wiceadmirała M. Kopytowa (Otchet, 1900: 22). W ciągu pierwszych lat funkcjonowania klas musiały się one zadowalać finansowym wsparciem ze strony nieobojętnych wobec losów tych klas szefów lokalnych przedsiębiorstw. Warto tutaj wspomnieć m.in. o dyrektorze Czarnomorskiego Zakładu Mechanicznego J. Horianynowie, kierownictwie Mikołajowskiego Towarzystwa Zakładów Stocznioowych, Mechanicznych i Odlewniczych oraz fabryce braci Donskich (Otchet, 1900: 24). Mimo że wysokość przeznaczonych przez nich datków była skromna nawet jak na ówczesną sytuację gospodarczą, wynosząc 175 rubli, takie działania mogły stanowić precedens dla dalszego wspierania materialnego ze strony lokalnych przedsiębiorstw.

Przedsięwzięcia naukowo-edukacyjne i promocyjne oddziałów spotkały się ze szczerym poparciem środowiska robotniczego. Jego liczni przedsta-

wiele, mimo różnych kłopotów ekonomicznych, wykazywali żądzę wiedzy, która była postrzegana jako sposób na poprawę swojej sytuacji materialnej w przyszłości, znalezienie stałej pracy, możliwość wyboru lepszego miejsca. Napływ chętnych do nauki w różnych placówkach RTT był znaczący. Tak więc w 1899 roku naukę w oddzielnej klasie technicznej rozpoczęło 20 osób, a do klasy graficznej przyjętych zostało 44 robotników. Jednak do końca roku szkolnego została już tylko połowa z nich (Otchet, 1900: 21). Sytuację tłumaczono zbliżającym się światowym kryzysem gospodarczym. Przedsiębiorstwa Mikołajowa, a także innych miast Ukrainy Naddnieprzańskiej, które w latach 60.–90. XIX wieku przeżywały okres przyspieszonej industrializacji, odczuły pierwsze oznaki spadku gospodarczego. Znaczące zmniejszenie liczby studentów tłumaczono całkowitą stagnacją gospodarczą we wszystkich zakładach i fabrykach, co zmuszało znaczną liczbę rzemieślników i robotników do opuszczania miasta.

Jednak względna stabilizacja gospodarcza wkrótce ożywiła projekty edukacyjne mikołajowskiego oddziału CRTT. Szczególnym popytem nadal cieszyła się szkoła rzemieślnicza. Tego typu placówki edukacyjne dla dorosłych ewidentnie w pełni odpowiadały potrzebom, jakie pojawiły się w wyniku industrializacji. W 1902 roku Mikołajowska Szkoła Rzemieślnicza nie mogła przyjąć nawet połowy całkowitej liczby kandydatów. Taki stan rzeczy zmusił Radę Oddziału CRTT w Mikołajowie wystąpić do kuratora odeskiego okręgu oświatowego o zgodę na otwarcie filii tej szkoły. Dyrektor Mikołajowskich Zakładów Stoczniowych I. Kannehiser, będący jednocześnie członkiem oddziału, poparł ten pomysł i udostępnił lokal do organizacji pracy filii (Otchet, 1903: 7).

Zajęcia rozpoczęły się tam w styczniu 1903 roku. Funkcjonowały wówczas trzy klasy, z których każda stanowiła jednoroczny kurs: grafiki, techniki i specjalnego kształcenia technicznego (Otchet, 1903: 6). Wydatki na utrzymanie klas, płace nauczycielom, wyposażenie uczniów w materiały piśmienne, narzędzia do rysowania i niezbędną literaturę ponosiło przedsiębiorstwo. Jednak wraz z rozwojem wiedzy technicznej robotników mikołajowskich przedsiębiorstw, była aktywnie realizowana polityka rusyfikacyjna. Potwierdza to fakt, że w grudniu 1903 roku kurator odeskiego okręgu oświatowego zatwierdził wniosek Stałej Komisji ds. Edukacji Technicznej Oddziału CRTT w Mikołajowie o wprowadzenie w klasach dla rzemieślników zajęć z czytania i pisania po rosyjsku (Otchet, 1903: 5).

Kolejnym ważnym obszarem działalności edukacyjnej Oddziału CRTT w Mikołajowie była organizacja kursów palaczy. Działalność komisji ds.

organizacji kursów palaczy, w której skład wchodził członkowie mikołajowskiego oddziału CRTT (G. Teodorowycz, W. Nejman, W. Riumin, M. Demczenko, F. Maksymow, M. Arkas) była na bieżąco monitorowana przez kierownictwo i walne zgromadzenie oddziału. W 1895 roku komisja ta została połączona ze Stałą Komisją ds. Edukacji Technicznej, tworząc w jej strukturze odrębny wydział. 28 marca 1895 roku W. Nejman przedstawił walnemu zgromadzeniu przygotowany przez komisję „Regulamin kursów dla palaczy” (Otchet, 1895: 4). Z inicjatywy kierownika mikołajowskiego oddziału CRTT podjęto decyzję o wystąpieniu do ziemstwa gubernialnego i powiatowego guberni chersońskiej w sprawie finansowania założenia takich kursów.

Pod koniec lat 90. XIX wieku aktualnym problemem stała się kwestia kształcenia zawodowo-technicznego pracowników mikołajowskich warsztatów Kolei Charkowsko-Mikołajowskiej. Aktywna działalność mikołajowskiego oddziału CRTT w zakresie organizacji kształcenia zawodowo-technicznego w mieście skłoniła zarząd Kolei Charkowsko-Mikołajowskiej w 1898 roku do zwrócenia się do swoich członków z prośbą o znalezienie możliwości rozszerzenia działalności klas technicznych i na ich podstawie szkolić majstrów kolejarzy (Otchet, 1899: 14).

Od samego początku istnienia Oddziału CRTT w Mikołajowie jego członkowie przejmowali się brakiem specjalistów średniego szczebla w miejskich przedsiębiorstwach przemysłowych. Dlatego oddział dokładał wszelkich starań, aby w mieście powstała średnia szkoła mechaniczno-techniczna, nauczająca podstaw budowy statków, inżynierii rolniczej i mechaniki statków parowych (DAMO, 14262: 6). Pomysł ten dotarł do chersońskiego generała-gubernatora wojskowego w Mikołajowie, który w rocznym raporcie odnotował brak w zakładach i fabrykach Mikołajowa „...techników z wykształceniem średnim”. Zaniepokoiło to także cesarza rosyjskiego Mikołaja II, który nakazał dowiedzieć się o przyczynach tej sytuacji (Demchenko, 2007: 6).

Powody szybko stały się znane. Tylko 4 placówki oświatowe zajmowały się kształceniem kadr technicznych średniego szczebla. Dlatego też, wobec rosnącego znaczenia wykształcenia robotników w świetle rozwoju przemysłu fabrycznego i technicznego doskonalenia produkcji, rząd zwrócił uwagę na opracowanie ram prawnych regulujących kwestie pracy i kształcenia robotników. Do planu szkolnictwa technicznego w kraju dodano kwestię zorganizowania klas niedzielnych i wieczorowych. W tym celu we wrześniu 1895 roku Minister Oświaty Ludowej oddelegował do różnych miast imperium członka CRTT, dyrektora Petersburskiej Szkoły Rzemieślniczej, kie-

rownika Oddziału Szkół Przemysłowych, członka Rady Ministerstwa Edukacji Ludowej, tajnego radcę I. Anopowa, który miał zbadać zapotrzebowanie lokalnego przemysłu na kadry i usługi edukacyjne (Zapiska o trudach, 1898: 24).

W czasie swojej podróży służbowej I. Anopow odwiedził także Mikołajów, gdzie w dniach 20–22 września 1895 r. odbył spotkanie z udziałem burmistrza, stałego kuratora powiatowej szkoły zawodowej, dyrektorów szkół średnich, a także kierownika i niektórych członków mikołajowskiego oddziału CRTT. Podczas spotkania przedstawiciel Ministerstwa wystąpił do mikołajowskiego oddziału CRTT z prośbą o zajęcie się sprawą stworzenia w mieście średniej technicznej szkoły zawodowej (Otchet, 1896: 7).

Inicjatywa ta wpisała się w ogólne tendencje, zapowiadające się w tworzeniu technicznych instytucji oświatowych w różnych regionach kraju. Podobne prośby do rządu zgłaszały miasta takie, jak Kijów, który chciał otworzyć technikum politechniczne, Odessa, która domagała się otwarcia instytutu technologicznego, a w Katerynosławiu proszono o organizację instytutu górniczego (Otchet, 1896: 25). Takie dążenia lokalnych władz i społeczeństwa były efektem procesów społeczno-gospodarczych, które otrzymały możliwość rozwoju w okresie poreformowym.

We wrześniu 1895 roku w mikołajowskim oddziale CRTT utworzono komisję, która zajęła się opracowaniem regulaminu i programu zajęć przyszłej szkoły zawodowej. Na przewodniczącego komisji wybrano I. Kołosowskiego, dyrektora Oleksandrowskiej Realnej Szkoły Zawodowej w Mikołajowie, na sekretarza zaś L. Hawryszewa, członka Oddziału CRTT w Mikołajowie (Otchet, 1896: 11). W skład komisji weszli także inni członkowie mikołajowskiego oddziału CRTT, m.im. K. Boklewski, H. Teodorowycz, O. Terentiew, I. Juriew i L. Justuś. Kom-

sja funkcjonowała pomyślnie przez trzy miesiące, a w grudniu 1895 roku do rozpatrzenia Ministerstwu Edukacji Ludowej przedłożone zostały opracowane przez nią projekty regulaminu oraz programów przyszłej średniej szkoły technicznej w Mikołajowie.

Ogólna sytuacja finansowo-gospodarcza państwa nie pozwalała jednak na rozwój takich inicjatyw. Ministerstwo Edukacji Ludowej z powodu braku funduszy, a także kadry pedagogicznej nie było w stanie otworzyć takiego typu placówki oświatowe. Dlatego prośba mikołajowskiego oddziału CRTT została przez ministerstwo odrzucona. Kopie dokumentów, stanowiące dowód korespondencji biurokratycznej, zostały przesłane z powrotem do Mikołajowa, a konkretnie do biura generała gubernatora (Demchenko, 2007: 9).

Wnioski. W ciągu objętego badaniem okresu CRTT skupiało się na rozwoju ogólnokształcących szkół zawodowych głównie niższego szczebla. Zaslugą CRTT było powołanie do życia całego typu ogólnokształcących szkół wieczorowo-niedzielnich, specjalnych niższych technicznych szkół zawodowych, kursów i klas dla robotników, które mogły w maksymalnym stopniu sprostać wymaganiom i warunkom, w jakich przebywali uczniowie.

Założenie i działalność Oddziału CRTT w Mikołajowie oraz zaangażowanie w nim wybitnych przedstawicieli elity intelektualnej i technicznej południowych regionów Ukrainy dało szansę na określenie i realizację zadań kulturalnych i oświatowych stojących przed społeczeństwem w okresie poreformowym. Jego Stała Komisja ds. Edukacji Technicznej odegrała ważną rolę w kształtowaniu koncepcji edukacji zawodowej i technicznej pracowników fabryk, przyczyniła się do powstania zawodowych technicznych placówek oświatowych oraz popularyzowała osiągnięcia mikołajowskiego oddziału CRTT na poziomie regionalnym i krajowym.

BIBLIOGRAFIA

1. Гузенко Ю. І. Миколаївське відділення Імператорського Руського технічного товариства у 90-х рр. XIX ст. *Наукові праці*. Том 48. Вип. 35. Історичні науки. 2006. С. 80–84.
2. Демченко Т. Архівні джерела про культурно-освітню діяльність відділень Російського технічного товариства в Україні. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: збірник наукових праць*. 2007. Вип. 15. С. 6–15.
3. Демуз І. О. Діяльність вечірніх і недільних класів технічного креслення і малювання для дорослих ремісників у 1895–1907 рр. при Миколаївському відділенні Імператорського російського технічного товариства. *Література та культура Полісся*. 2012. Вип. 71. С. 264–273.
4. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14262. Арк. 6.
5. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14262. Арк. 2.
6. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 333. Оп. 1. Спр. 76.
7. Записка о трудах Николаевского отделения Императорского Русского Технического Общества по вопросу об учреждении в г. Николаеве среднего технического училища. Николаев: Тип. А. Г. Шнейдера, 1898. 39 с.
8. Краткий исторический очерк основания и деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества. *Записки Николаевского отделения Императорского Русского технического общества*. № 1. Николаев, 1904. С. 8–19.
9. Кушлакова Н. М. Науково-технічні об'єднання промислових регіонів України (1870–1917). Павлоград: Арт-Синтез-Т, 2016. 588 с.

10. Люта О. Діяльність відділень Російського технічного товариства Херсонської губернії. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*: Збірник статей. Київ–Донецьк, 2001. Вип. 19. С. 437–445.
11. Николаева Т. М. Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 1. С. 82–96.
12. Основные положения о промышленных училищах. *Техническое образование*. Педагогический журнал, издаваемый Постоянной комиссией по техническому образованию при Императорском Русском Техническом Обществе. 1897. № 1. С. 20–26.
13. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1894 г. Николаев: Русская типо-литография, 1895. 15 с.
14. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1895 г. Николаев: Русская типо-литография, 1896. 56 с.
15. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1898 г. Николаев, 1899. 30 с.
16. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1902 г. Николаев: Русская типо-литография, 1903. 34 с.
17. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1903 год. Николаев: Рус. типолитогр., 1904. 23 с.
18. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1904 год. Николаев: Тип. А. Г. Шнейдера, 1905. 56 с.
19. Пилипчук О. О. Історія Київського відділення Російського технічного товариства (1871–1919): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.07. К., 2006. 20 с.
20. Савчук В. С. Миколаївське відділення Російського технічного товариства: перші спроби відкриття. *Матеріали 17-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»*. 26–28 вересня 2019 р. Краматорськ, 2019. С. 260–268.
21. Савчук В. С. Первые инженерные собрания и общества в Российской империи. *Вопросы истории естествознания и техники*. 1992. №1. С. 51–55.
22. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. СПб., 1894. Т. 10. С. 1490.
23. Съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России 1889–1890. Общая часть / Под ред. В.И. Срезневского. СПб., 1891. 69 с.
24. Устав Императорского Русского технического общества с приложением инструкции Томскому отделению. Томск: Пар. типо-лит. П. И. Макушина, 1902. 22 с.
25. Устав училищ Императорского Русского Технического Общества и высочайше утвержденное 25 мая 1882 г. Мнение Государственного Совета о технических училищах. Одесса, 1913. С. 3–4.
26. Цубенко В. Л. Особливості організації навчального процесу Одеської школи десятників будівельної справи. *Наукові записки. Випуск 18. Серія: Історичні науки*. Кіровоград, 2013. С. 117–122.

REFERENCES

1. Huzenko Yu. I. (2006). Mykolaivske viddilennia Imperatorskoho Ruskooho tekhnichnoho tovarystva u 90-kh rr. XIX st. [Mykolaiv branch of the Imperial Russian Technical Society in the 1890s]. *Naukovi pratsi. Istorychni nauky*, 48, 35. 80–84. [in Ukrainian].
2. Demchenko T. (2007). Arkhivni dzherela pro kulturno-osvitniu diialnist viddilen Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva v Ukraini [Archival sources on the cultural and educational activities of branches of the Russian Technical Society in Ukraine]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky: zbirnyk naukovykh prats*, 15. 6–15. [in Ukrainian].
3. Demuz I. O. (2012). Diialnist vechirnykh i nedilnykh klasiv tekhnichnoho kreslennia i maliuvannia dlia doroslykh remisnykiv u 1895–1907 rr. pry Mykolaivskomu viddilenni Imperatorskoho rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva [Activities of evening and Sunday technical drawing and painting classes for adult craftsmen in 1895–1907 at the Mykolaiv branch of the Imperial Russian Technical Society]. *Literatura ta kultura Polissia*, 71. 264–273. [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO) [State Archive of the Mykolaiv region]. F. 230. Op. 1. Spr. 14262. Ark. 6. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO) [State Archive of the Mykolaiv region]. F. 230. Op. 1. Spr. 14262. Ark. 2. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State archive of Odesa region] (DAOO). F. 333. Op. 1. Spr. 76. Ark. 12. [in Ukrainian].
7. Zapiska o trudah Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo Tekhnicheskogo Obschestva po voprosu ob uchrezhdenii v g. Nikolaeve srednego tekhnicheskogo uchilishcha. (1898). [Note on the works of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society on the issue of establishing a secondary technical school in Nikolaev]. *Nikolaev: Tip. A. G. SHnejdera*. 39 s. [in Russian].
8. Kratkij istoricheskij ocherk osnovaniya i deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obschestva. (1904). [A brief historical sketch of the foundation and activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society]. *Zapiski Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obschestva*, 1. Nikolaev. 8–19. [in Russian].
9. Kushlakova N. M. (2016). Naukovo-tekhnichni ob'iednannia promyslovykh rehioniv Ukrainy (1870–1917) [Scientific and technical associations of industrial regions of Ukraine (1870–1917)]. *Pavlohrad: Art-SynteZ-T*. 588 s. [in Ukrainian].

10. Liuta O. (2001). Diialnist viddilen Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva Khersonskoi hubernii [Activities of branches of the Russian Technical Society of the Kherson province.]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty: Zbirnyk statei*, 19. Kyiv–Donetsk. 437–445. [in Ukrainian].
11. Nikolaieva T. M. (2005). Rol pidpriiemtsiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [The role of entrepreneurs of Ukraine in the development of professional education (the last third of the XIX – the beginning of the XX century).]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1. 82–96. [in Ukrainian].
12. Osnovnye polozheniya o promyshlennykh uchilishchah. (1897). [Osnovnye polozheniya o promyshlennykh uchilishchah]. *Tekhnicheskoe obrazovanie. Pedagogicheskij zhurnal, izdavaemyj Postoyannoj komissiej po tekhnicheskomu obrazovaniiu pri Imperatorskom Russkom Tekhnicheskome Obshchestve*, 1. 20–26. [in Russian].
13. Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1894 g. (1895). [Report on the activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society for 1894.]. *Nikolaev: Russkaya tipo-litografiya*. 15 s. [in Russian].
14. Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1895 g. (1896). [Report on the activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society for 1895.]. *Nikolaev: Russkaya tipo-litografiya*. 56 s. [in Russian].
15. Otchyot o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1898 g. (1899). [Otchyot o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1898 g.]. *Nikolaev*. 30 s. [in Russian].
16. Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1902 god. (1903). [Report on the activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society for 1902 g.]. *Nikolaev: Russkaya tipo-litografiya*. 34 s. [in Russian].
17. Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1903 god. (1904). [Report on the activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society for 1903.]. *Nikolaev: Rus. tipolitogr.* 23 s. [in Russian].
18. Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1904 god. (1905). [Report on the activities of the Nikolaev branch of the Imperial Russian Technical Society for 1904.]. *Nikolaev : Tip. A. G. SHnejdera*. 56 s. [in Russian].
19. Pylypchuk O. O. (2006). *Istoriia Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva (1871–1919)* [History of the Kiev branch of the Russian Technical Partnership (1871–1919)]; avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spets. 07.00.07. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
20. Savchuk V.S. (2019). Mykolaiivske viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva: pershi sproby vidkryttia [Mykolaiiv branch of the Russian Technical Partnership: first tests of discovery]. *Aktualni pytannia istorii nauky i tekhniki: Materialy 17-i Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. 26–28 veresnia 2019 r. Kramatorsk*. 260–268. [in Ukrainian].
21. Savchuk V. S. (1992). Pervye inzhenernye sobraniya i obshchestva v Rossijskoj imperii [The first engineering meetings and societies in the Russian Empire]. *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki*, 1. 51–55. [in Ukrainian].
22. *Sbornik postanovlenij po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya*. (1894). [Collection of resolutions for the Ministry of Public Education]. SPb., 10. 1490 s. [in Russian].
23. S'ezd russkikh deyatel'ej po tekhnicheskomu i professional'nomu obrazovaniiu v Rossii 1889–1890. (1891). [Congress of Russian leaders on technical and vocational education in Russia 1889–1890]. *Obshchaya chast' / Pod red. V.I. Sreznevskogo*. SPb. 69 s. [in Russian].
24. *Ustav Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva s prilozheniem instrukcii Tomskomu otdeleniiu*. (1902). [Charter of the Imperial Russian Technical Society with attached instructions to the Tomsk branch]. Tomsk: Par. tipolit. P. I. Makushina. 22 s. [in Russian].
25. *Ustav uchilishch Imperatorskogo Russkogo Tekhnicheskogo Obshchestva i vysochajshe utverzhdennoe 25 maya 1882 g. Mnenie Gosudarstvennogo Soveta o tekhnicheskikh uchilishchah*. (1913). [Charter of the schools of the Imperial Russian Technical Society and the Supremely approved on May 25, 1882 Opinion of the State Council on technical schools]. 3–4. [in Russian].
26. Tsubenko V. L. (2013). Osoblyvosti orhanizatsii navchalnoho protsesu Odeskoi shkoly desiatnykiv budivelnoi spravy [Features of the organization of the initial process of the Odessa school of foremen]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky*, 18. Kirovohrad. 117–122. [in Ukrainian].